

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИНІВ ТА ІНШИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Злочинність неповнолітніх завжди викликає підвищену увагу суспільства. Це цілком обґрунтовано, по-перше, тим, що поширення злочинів та інших правопорушень руйнівно впливає на молодь, яка є резервом соціального, культурного, політичного, економічного розвитку держави. По-друге, злочинність неповнолітніх може розглядатись як прогностична для всієї злочинності, бо неповнолітні злочинці – це резерв дорослої злочинності. Тому не випадково попередження злочинів та інших правопорушень серед цієї категорії населення вважається важливим аспектом попередження загальної злочинності у суспільстві і розглядається в світових масштабах [1, с.285].

Поширення злочинності серед неповнолітніх стало проблемою і для незалежної України. Процес трансформації українського суспільства супроводжується виникненням різноманітних проблем, які охоплюють всі сфери життя і несуть загрозу процесам суспільного відтворення та розвитку. Невирішені державою та суспільством проблеми стають факторами, які негативно впливають на найменш захищених членів суспільства – дітей, і сприяють скоєнню ними злочинів та інших правопорушень. Серед таких факторів можна назвати і безробіття батьків, і зниження життєвого рівня населення, і розпад звичних та відпрацьованих форм соціального контролю та профілактики правопорушень. Як свідчать статистичні дані, представлені Управлінням оперативної інформації ГУ МВС України в Харківській області в «Експрес-інформації про стан злочинності в Україні» за 1992-2001 рр., спалах злочинності серед неповнолітніх припадає на період з 1992 р. по 1996 р. (див.табл. 1).

Таблиця 1

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Кіл-ть зареєстр. злочинів	480478	539299	571891	641860	617262	589208	575982	558716	553594	503676
Кіл-ть злочинів, скоєних неповнолітніми	34872	37928	40661	41648	41811	40389	39076	37027	37239	36218
Динаміка, відносно 1992 р.		8,80%	16,60%	19,40%	19,90%	15,80%	12,10%	6,20%	6,80%	3,90%
Загальна кіл-ть виявлених злочинців	207326	242363	269061	340421	339530	337908	330067	316995	309057	284724
Кіл-ть неповнолітніх, що скоїли злочини	31198	31520	32681	33028	31269	29790	28270	28108	29615	29290
Динаміка, відносно 1992р.		1,0%	4,8%	5,9%	0,2%	-4,5%	-9,4%	-9,9%	-5,1%	-6,1%

Кількість злочинів, скоєних неповнолітніми починаючи з 1992 р., щороку збільшувалась на декілька відсотків і у 1996 р. цей показник перевищив показники 1992 р. майже на 20% (діагр. 1). При цьому кількість неповнолітніх злочинців у 1996 р. навпаки зменшилась у порівнянні з 1992 р. майже на 5%. Все це свідчить про злочинну активність неповнолітніх. Пов'язати такий спалах злочинності можна з економічною, політичною нестабільністю у суспільстві, покликану початком трансформаційних процесів у державі.

Діаграма 1

З 1996 р. кількість злочинів, скоєних неповнолітніми почала дещо зменшуватись, і у 2001 р. становила 36218 злочинів, що на 13,4% менше показників 1996 р. Стабілізація криміногенної ситуації серед неповнолітніх в державі намітилась з прийняттям Верховною Радою України 24 січня 1995 р. Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», згідно з яким у структурі органів внутрішніх справ було створено Кримінальну міліцію у справах неповнолітніх, яку поряд з профілактичною роботою в підлітковому середовищі наділено правом здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання злочинів та інших негативних проявів серед цієї категорії осіб. Значно вплинули на покращення криміногенної ситуації в підлітковому середовищі реалізація започаткованої Президентом України Національної програми «Діти України», «Комплексні заходи щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві» затверджені Указом Президента України № 200/98 від 18 березня 1998 року, «Комплексна програма профілактики злочинності на 2001-2005 роки», затверджена Указом Президента України від 25 грудня 2000 року № 1376/2000, яка передбачає заходи мінімізації злочинного впливу на неповнолітніх та молодіжне середовище,

щорічні загальнодержавні комплексні профілактичні заходи «Канікули», «Діти вулиці», «Підліток», «Літо», «Вокзал», «Правопорядок», спрямовані на виявлення та влаштування неповнолітніх, які займаються бродяжництвом, жебракуванням, вчиняють злочини та інші правопорушення.

Завдяки впровадженню згаданих вище заходів вдалося дещо стабілізувати криміногенну ситуацію серед неповнолітніх, але проблема злочинності неповнолітніх залишається не вирішеною. Кількість злочинів, скоєних неповнолітніми, все ще значна. Так, у 2001 р. неповнолітніми було скоєно 36218 злочинів, що на 3,9% перевищує показники 1992 р. Також слід зазначити й те, що у порівнянні з 1992 р. у 2001 р. при збільшенні кількості злочинів, скоєних неповнолітніми, відмічається зменшення кількості неповнолітніх злочинців. Серйозну занепокоєність також викликає і збільшення кількості тяжких злочинів, скоєних неповнолітніми. Так, наприклад, у 2001 р. порівняно з 2000 р. збільшилась кількість умисних вбивств – на 1,5%, тяжких тілесних ушкоджень – на 1,6%, розбійних нападів – на 10,9% (див. табл. 2).

Таблиця 2

	1999	2000	2001
Умисне вбивство	240	259	263
Умисне тяжке тілесне ушкодження	313	307	312
Згвалтування	165	142	127
Розбій	793	841	933
Грабіж	2276	2311	2308
Хуліганство	1983	1738	1493
Крадіжка приватного майна	16935	17028	17423

Зазначене свідчить про те, що профілактичні заходи, які вживаються державою на сучасному етапі, не завжди приносять очікувані результати. Однією з причин цього є неадаптованість цих заходів до сучасних умов ані в матеріально-ресурсному, ані в організаційно-методичному, ані в професійному плані. Тому актуальним стає пошук нових, відповідних сучасним умовам життя, прийомів і методів вирішення проблеми злочинності неповнолітніх.

У цій справі, на наш погляд, буде цікавим досвід країн, які використовують у профілактичній діяльності заходи, не пов'язані з правовим примусом і розраховані на активну участь громадськості. Такий підхід характерний для деяких країн «великої сімки», зокрема, США, Англії, Японії. Система попередження злочинності у цих країнах здійснюється в рамках реалізації конкретних програм боротьби зі злочинністю.

Програми боротьби зі злочинністю являють собою комплекс різних методів і заходів, спрямованих на вирішення конкретних попереджувальних завдань, у здійсненні яких беруть участь поліція, юстиція, органи місцевого самоврядування, представники науки і громадських організацій [2, с.38].

Серед закордонних програм, що орієнтовані на попередження злочинів та інших правопорушень серед неповнолітніх, можна привести такі:

– «Хев стар» – програма, орієнтована на дошкільну підготовку і освіту дітей з бідних сімей національних меншин з наданням соціальної та професійної допомоги, а також психологічної підтримки (США);

– «Робочий корпус» – метою цієї програми є забезпечення інтенсивної підтримки підлітків шляхом організації спеціальних класів, де підлітки з «групи ризику» можуть отримати не тільки кваліфіковані консультації по вирішенню їх проблем, але ще й практичну допомогу – отримати спеціальність. Заняття проводяться у «міських таборах» або спеціальних таборах при навчальних закладах (США);

– SSP (School, Social workers, Police) – програма за якою офіцери поліції ведуть спеціальні курси по запобіганню злочинів, по боротьбі з наркоманією. Їх основною метою є встановлення позитивних відносин між поліцією та підлітками. Також поліцією спільно з учителями шкіл, працівниками соціальної сфери проводиться робота з так званими «складними підлітками», які більшу частину свого життя проводять на вулиці, у яких проблеми в родині, які раніше скоювали незначні злочини. Працівники поліції практикують модель «старший брат» або «сестра», тобто кожен поліцейський ходить по виділеній йому ділянці і проводить профілактичну роботу з дітьми. Дитина може завжди звернутись до нього за допомогою, як до старшого брата або старшої сестри. Відносини між підлітками та поліцейськими будуються виключно на довірі. Тому поліцейські повинні заслужити довіру дітей своїми вчинками (Данія).

– (SPACE) – це Стафордширський проект, який набув поширення у Великобританії у 80-ті роки. Ініціатором цього проекту виступила поліція графства Стафордшир. Його метою було зменшення рівня злочинності серед школярів віком від 10-16 років шляхом їх залучення до активної діяльності на період літнього відпочинку. Під час здійснення цієї програми влаштовувались спортивні змагання (наприклад, було сформовано 40 футбольних команд) працювали спортивні секції, проводились ігри пригородницького спрямування, здійснювались поїздки територією графства. За допомогою цих заходів вдалося відновити взаємостосунки підлітків з поліцією. Також ця програма допомогла поліції проаналізувати і внести корективи у діяльність по роботі з молоддю;

– STO – урядова програма перевиховання неповнолітніх рецидивістів. Реалізація цієї програми була передбачена урядовим законопроектом про поліцію Великобританії. Суть цієї програми (тривалістю від 6 місяців до 2 років) полягає в тому, що половину терміну покарання правопорушники відбувають у виховному закладі з позбавлення волі, а другу половину – під наглядом за місцем проживання. Ця програма охоплює неповнолітніх правопорушників, які скоїли тяжкі злочини (наприклад, сексуальні та інші насильницькі діяння), або тих з них, хто скоїв три та більше злочини, склад яких передбачає позбавлення волі. Очікується, що виправні заклади будуть забезпечувати високий рівень дисципліни і роботи з неповнолітніми, а також впровадять навчальний план, орієнтований на індивідуальну підготовку (не менше 25 год. на тиждень) [3, с.138-141].

Останнім часом широко впроваджуються у практику програми, орієнтовані на профілактику правопорушень серед неповнолітніх, у країнах СНД, зокрема, в Росії. Ці програми розробляються та впроваджуються як за рахунок держави і мають статус державних або урядових, так і за допомогою закордонних країн, які мають великий досвід у цій сфері. Як приклад федеральних цільових програм, які впроваджуються на території Росії, можна назвати такі: «Профілактика бездоглядності та правопорушень серед неповнолітніх», «Діти-сиріти», «Обдаровані діти», «Діти вулиць», «Діти Чорнобиля», «Молодь Санкт-Петербурга», «Сімейна політика. Соціальний захист сім'ї та дитинства у Санкт-Петербурзі у 2000 р.» [4, с.335]. Також на території Росії за підтримкою США здійснюється програма «Міліція для суспільства» у рамках проекту «Гармонія». Ця програма також поширюється і на території м. Львова та м. Сімферополя. Вона є ефективним рішенням існуючих проблем наркоманії і поширення злочинів та інших правопорушень серед підлітків [5].

Всі вище згадані закордонні програми спрямовані на боротьбу зі злочинністю неповнолітніх за рахунок залучення громадськості до цієї діяльності, пошуку для підлітків «групи ризику» нових можливостей самореалізації. Ці програми мають суто профілактичний характер і приносять очікувані результати лише за умов активної участі всіх суб'єктів профілактики.

На території України теж починають втілюватись програми, які враховують закордонний досвід у цій сфері і спрямовані на профілактику злочинності неповнолітніх. Так, наприклад, на території м. Харкова, у рамках україно-британського проекту «Запровадження моделі поліцейської діяльності, ґрунтованої на підтримці громадськості, в Україні», що проводиться спільно Національним університетом внутрішніх справ та Центром імені Лорда Скармана Лестерського Університету (Великобританія), органами внутрішніх справ (працівниками КМСН) за підтримкою громадськості проводиться профілактична робота з підлітками, їх батьками та вчителями. Метою цієї діяльності є зближення підлітків з міліцією, активізація діяльності шкільних закладів у сфері профілактики правопорушень серед неповнолітніх, залучення широких кіл громадськості до цієї діяльності. У рамках програми, на території, де вона впроваджується, у кожній школі створено Координаційні шкільні ради. Основними завданнями цих рад є організація та координація соціальної роботи педагогічного колективу школи, громадськості і міліції у мікрорайоні; виявлення дітей і підлітків групи ризику і надання їм необхідної соціальної, психологічної, правової, медичної допомоги; організація індивідуальної профілактичної роботи з дітьми девіантної поведінки; усунення причин соціальної дезадаптації підлітків та створення оптимальних умов для розвитку позитивної спрямованості особистості. До складу Координаційної Ради школи входять адміністрація шкіл, викладачі, вихователі дитячих садків, учні та їх батьки, дільничні інспектори, працівники КМСН, координатор міліції по роботі зі школами. Один представник від Координаційної Ради школи входить до складу Консультативного комітету, який координує всю профілактичну роботу в районі.

Також у рамках проекту у школах проводяться так звані «Дні міліції» . Один раз на місяць представники міліції у складі: координатор по роботі зі школами, працівники кримінальної міліції у справах неповнолітніх та дільничний інспектор відвідують школи, які знаходяться на території їх обслуговування. Дата проведення наступного «Дня міліції» відома заздалегідь. Таким чином і батьки, і вчителі, і діти можуть підготувати питання, які їх турбують, для розгляду та обговорення з представниками міліції. Ця діяльність була високо оцінена як працівниками міліції, так і самими дітьми та їх вчителями і батьками [6, с.10].

Одним із напрямків спільної діяльності міліції та громадськості, у рамках програми, є робота з дітьми дошкільного віку. Новим у цьому напрямку стала практика відвідування дільничним інспектором, інспектором кримінальної міліції у справах неповнолітніх дошкільних закладів та проведення профілактичної роботи з дітьми дошкільного віку. У дитячих садках за участю міліції були відкриті клуби для дітей «Ніколи, Ніколи» . У цих клубах представники міліції проводять заняття з дітьми, у ігровій формі розповідають їм чого не можна робити дітям НІКОЛИ. Цілями цієї діяльності є віктимологічна профілактика серед дітей, надання допомоги дітям, які опинились у кризових ситуаціях, встановлення дружніх, довірливих стосунків між міліцією та дітьми.

У рамках вище згаданої україно-британської програми міліцією, за підтримкою громадськості, здійснюється ціла низка заходів профілактичного характеру. Це і видання брошур для дітей, батьків, вчителів, і проведення спортивних змагань серед підлітків, спільних свят, семінарів з вчителями щодо попередження злочинів та правопорушень серед учнів, бесід з батьками і т. д.

Втілення у життя цієї програми вже приносить перші свої результати. На одній із територій, що задіяна у проекті, сумісними зусиллями громадськості і міліції вдалось повернути до школи 20 учнів, направити чотирьох підлітків з неблагополучних сімей до інтернатів, 30 неповнолітніх поставити на облік. Під час роботи з батьками, які не виконують свої обов'язки по вихованню своїх дітей, було складено 87 адміністративних протоколів [7, с.144].

Досвід організації профілактичної роботи у школах та дитячих садках, взаємодії міліції з батьками, викладачами шкіл, вихователями дитячих садків, громадськими об'єднаннями, отриманий під час здійснення сумісного україно-британського проекту на території м. Харкова, варто б було використовувати для розв'язання проблеми злочинності неповнолітніх на всій території України. При цьому, для окреслення власного шляху, набуття власного досвіду, визначення власних орієнтирів під час вирішення проблеми боротьби зі злочинністю, необхідно вивчати і впроваджувати певні закордонні методичні напрацювання і практичні прийоми у цій сфері, але робити це необхідно з урахуванням національних особливостей, зумовлених попереднім розвитком нашої держави. Про повне запозичення закордонного досвіду найближчим часом мова йти не може. Треба мати на увазі те, що громадянське суспільство в Україні тільки починає

створюватись, а звідси – брак громадянської культури, роз'єднаність людей, невміння вирішувати свої проблеми спільними зусиллями, небажання брати участь у попереджувальній діяльності. Багато хто з громадян вважає, що забезпечення суспільного порядку, діяльність щодо попередження злочинів та інших правопорушень – це справа міліції, держави, а не їх особиста. Цей розповсюджений стереотип не враховує тієї обставини, що в демократичному суспільстві всі процеси, пов'язані з боротьбою зі злочинністю, відбуваються за активної участі громадян. Тому, для досягнення вагомих результатів у боротьбі зі злочинністю неповнолітніх, по-перше, необхідно залучити громадськість до попереджувальної діяльності, сформувавши у наших громадян уявлення про їх власну роль у попередженні злочинів та правопорушень. Це буде і гарантією досягнення успіху у боротьбі зі злочинністю, і гарантією дотримання прав та свобод людини [3, с.55]. По-друге, необхідно вирішити проблему професійної підготовки співробітників КМСН і дільничних інспекторів, які безпосередньо займаються профілактикою правопорушень серед неповнолітніх. Як свідчить практика, для здійснення профілактичної роботи з підлітками працівнику міліції необхідно, крім юридичних знань, володіти і психологічними прийомами роботи з підлітками, і практичними навичками педагогічної діяльності, і навичками спілкування, і навичками проведення зборів, зустрічей, лекцій, бесід. Всі ці знання, вміння та навички необхідні працівникам міліції для встановлення безпосереднього контакту з підлітками, проведення профілактичних бесід та лекцій, встановлення контакту з батьками та вчителями. Але на сьогодні знання, вміння та навички, необхідні для здійснення профілактичної роботи з підлітками, правоохоронці отримують не до того, як почали працювати у цій сфері, а вже під час виконання цієї роботи. Тому, правоохоронців, які будуть здійснювати профілактичну роботу серед підлітків, треба готувати заздалегідь, до того як вони почнуть працювати. Для цього можна зробити курси для осіб, які мають юридичну освіту і за своїми функціональними обов'язками повинні здійснювати профілактичну роботу серед підлітків. На цих курсах правоохоронці повинні отримати необхідні прийоми та навички роботи з підлітками, докладно ознайомитись з принципами викладацької роботи, практикою організації та планування уроків, прийомами подачі навчального матеріалу, встановлення контакту з учнівською аудиторією і т.д. Над підготовкою цих правоохоронців повинні працювати не лише юристи, а й психологи, педагоги, медики тощо. Курси по підготовці правоохоронців до профілактичної діяльності можна створити на базі закладів післядипломної освіти. Ще можна започаткувати підготовку навчальними закладами МВС спеціалістів, загальним профілем яких була б профілактика правопорушень, в тому числі і правопорушень серед неповнолітніх.

Підбиваючи підсумки, треба сказати, що зміни у політичному, економічному та соціальному житті країни, складна криміногенна обстановка обумовлюють втілення у життя нових підходів до профілактики злочинів та інших правопорушень серед неповнолітніх з урахуванням позитивного закордонного досвіду у цій сфері. Перший крок у цьому напрямку повинні

зробити саме правоохоронні органи. В першу чергу, необхідно поглиблювати взаємозв'язки з населенням, здійснювати заходи по подоланню соціальної апатії і пасивності значної частини громадян у сфері профілактики злочинів та інших правопорушень, залучати громадськість до цієї діяльності, підвищувати свій рівень професійної підготовки. Лише спільними зусиллями міліція та громадськість, як партнери в боротьбі зі злочинністю, зуміють утримати більшість підлітків від скоєння злочинів та інших правопорушень.

Список літератури: 1. Руководящие принципы Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности среди несовершеннолетних (Эр-Риядские принципы)//Международные акты о правах человека: Сб-к док-тов /Сост.д.ю.н., проф.. В.А. Каргашкин, д.ю.н., проф.. Е.А. Лукашева. 2-е изд., доп. М., 2002. 2. Голіна В.В. Попередження злочинності: Конспект лекції. Х., 1994. 3. Взаємодія міліції та громадськості в Україні (з використанням досвіду діяльності поліції Великобританії) /Поволоцький О.В., А.Дж. Бек, О.Н. Ярмиш та ін.; Передмова О.М. Бандурки: Навч. посібник. Х., 2001. 4. Кримінологія: Учебник /Под ред. д.ю.н. В.Н. Бурлакова, д.ю.н. Н.М. Карпачева. СПб: Санкт-Петербургский гос. ун-т, Питер, 2002. 5. Програма «Милиція для общества» / <http://www.projectharmony.ru/cpti/cp.html>. 6. Координационный совет школы и самоуправление /Голованова М.В., Лазарева Т.Н., Поволоцкая С.Г., Фирсова Л.В. Х., 2002. 7. Взаимодействие милиции и населения: к итогам Харьковского эксперимента. Х., 2003.

Надійшла до редколегії 08.04.03